

Zitting 1981–1982

17 306

Overeenkomsten te Parijs tot stand gekomen in het kader van het Europees Ruimte-Agentschap

Nr. 1

Ter griffie van de Eerste en van de Tweede Kamer der Staten-Generaal ontvangen op 29 januari 1982. De wens dat deze overeenkomst aan de uitdrukkelijke goedkeuring van de Staten-Generaal zal worden onderworpen, kan door of namens een of beide Kamers of door minstens vijftien leden van de Eerste Kamer dan wel dertig leden van de Tweede Kamer te kennen worden gegeven uiterlijk op 1 maart 1982.

BRIEF VAN DE MINISTER VAN BUITENLANDSE ZAKEN

Aan de Voorzitters van de Eerste Kamer en van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

's-Gravenhage, 26 januari 1982

Ter voldoening aan het bepaalde in het tweede lid van artikel 60, alsook aan het tweede lid van artikel 62 juncto artikel 60, tweede lid, en onder verwijzing naar het derde lid van artikel 61 van de Grondwet, de Raad van State gehoord, heb ik de eer u hierbij de Engelse tekst en de vertaling in het Nederlands over te leggen van de navolgende te Parijs in het kader van het Europees Ruimte-Agentschap tot stand gekomen Overeenkomsten (Trb. 1981, 126):¹

1. Verklaring van de deelnemers aan het programma voor het gebruik van het Ruimtelaboratorium; 12 december 1979;
2. Aanvullende Verklaring van de deelnemers aan het programma voor het gebruik van het Ruimtelaboratorium; 25 juli 1979;
3. Verklaring betreffende het financiële plafond van het project inzake de eerste nuttige lading voor het Ruimtelaboratorium; 23 oktober 1980;
4. Verklaring inzake een programma voor geavanceerde systemen en technologie; 7 april 1978;
5. Verklaring van de deelnemers aan de uitbreiding van het programma voor maritieme satellieten; 1 maart 1978;
6. Verklaring inzake de aankoop van onderdelen en materialen met lange leveringstijden ten behoeve van een verdere uitbreiding van het MARECS-programma; 24 oktober 1978;
7. Aanvullende Verklaring inzake de aankoop van onderdelen en materialen met lange leveringstijden ten behoeve van een verdere uitbreiding van het MARECS-programma; 2 februari 1979;
8. Verklaring inzake de voltooiing van het MARECS-programma; 26 juli 1979;

¹. Ter inzage gelegd op de bibliotheek.

9. Aanvullende Verklaring inzake de voltooiing van het MARECS-programma; 8 januari 1980;

10. Verklaring inzake de financiering van de lanceringen van de Ariane ten behoeve van Fase 3bis van het programma voor communicatiesatellieten; 13 december 1978;

11. Verklaring inzake Fase 3bis van het programma voor communicatiesatellieten; 4 april 1979;

12. Verklaring inzake een programma voor de ontwikkeling van een groot universeel platform ten behoeve van telecommunicatiesatellieten; 26 juli 1979;

13. Aanvullende Verklaring inzake een programma voor de ontwikkeling van een groot universeel platform ten behoeve van telecommunicatiesatellieten; 6 december 1979;

14. Verklaring inzake een voorbereidend programma voor een Europees satellietstelsel voor teledetectie; 13 maart 1979;

15. Verklaring inzake een voortgezet ontwikkelingsprogramma voor de draagraket Ariane, 26 juni 1980;

16. Verklaring inzake Fase 3 (berging van de eerste trap) van het voortgezette ontwikkelingsprogramma voor de draagraket Ariane; 17 oktober 1980;

17. Resolutie inzake de voortzetting van het Ruimtelaboratoriumprogramma boven de 120% van het oorspronkelijke financiële plafond; 12 maart 1980;

18. Resolutie betreffende de vlucht van de ruimteslede; 16 december 1980.

Een toelichtende nota bij deze overeenkomsten gelieve u hiernevens aan te treffen.

De goedkeuring wordt alleen voor Nederland gevraagd.

De Minister van Buitenlandse Zaken,
M. van der Stoep

I. INLEIDING

Op 30 mei 1975 kwam in Parijs het Verdrag tot oprichting van een Europees Ruimte-Agenschap (afgekort ESA = European Space Agency¹ tot stand. In ESA werden de twee Europese ruimte-organisaties, de Europese Organisatie voor Ruimteonderzoek (afgekort ESRO = European Space Research Organisation² en de Europese Organisatie voor de Ontwikkeling en de Vervaardiging van Draggers voor Ruimtevoertuigen (afgekort ELDO = European Organisation for the Development and Construction of Space Vehicle Launchers³ samengevoegd. Met deze samenvoeging werd beoogd alle Europese activiteiten op het terrein van het ruimte-onderzoek en de ruimtetechnologie – uitsluitend voor vreedzame doeleinden – in één organisatie onder te brengen, opdat een beter gebruik van de beschikbare kennis, mankracht en financiële middelen zou worden bevorderd. Overweging was en is, dat de landen van West-Europa slechts door bundeling van krachten in staat zijn zich op het terrein van ruimtevaart, -onderzoek, -technologie en -industrie te handhaven respectievelijk te ontplooien. Voor nadere details over de overwegingen die ten grondslag lagen aan de beslissing dat Nederland zou deelnemen aan ESA zij verwezen naar de stukken betreffende de parlementaire goedkeuring van het ESA-verdrag en de desbetreffende wet⁴.

In ESA werken thans samen België, Denemarken, de Bondsrepubliek Duitsland, Frankrijk, Ierland, Italië, Nederland, Spanje, Het Verenigd Koninkrijk, Zweden en Zwitserland. Sinds 1 april 1981 is Oostenrijk geassocieerd lid van ESA. Ook Noorwegen is per 1 november 1981 geassocieerd lid van de ESA geworden. Nederland bekrachtigde het ESA-verdrag op 6 februari 1979 en onlangs, op 30 oktober 1980, heeft Frankrijk als laatste van de landen die ESA oprichtten zijn instrument van bekrachtiging gedeponeerd, zodat het verdrag op laatstgenoemde datum formeel van kracht werd.

Het jaar 1980 markeerde in zekere zin de overgang van een periode waarin in Europees verband ruimteonderzoek en -technologie hun bestaansrecht resp. bruikbaarheid moesten bewijzen naar een tijdperk waarin de toepassing van ruimteonderzoek en -technologie centraal staat. Deze fase van heroriëntatie komt op het nationale niveau tot uitdrukking in het onlangs door de Regering goedgekeurde ruimtevaartbeleid voor de komende jaren en waarover binnenkort een nota aan het parlement zal worden aangeboden. Het nationale beleid is in het kader van ESA afgestemd op het lange-termijnbeleid voor de jaren tachtig dat de in 1980 aangetreden directeur-generaal van ESA voornemens is te gaan voeren.

De verdere ontwikkeling in de richting van toepassing van de ruimtevaart heeft belangrijke consequenties voor het door de Nederlandse Regering te voeren ruimtevaartbeleid. Dit beleid zal verder worden ontwikkeld aan de hand van een drietal doelstellingen, te weten: a) een gebruiksdoelstelling (het benutten van de toepassingsmogelijkheden); b) een commerciële/industriële doelstelling (het vergroten van de afzetmogelijkheden van de Nederlandse ruimtevaartindustrie op de internationale markt) met welke doelstelling samenhangt het streven hoogwaardige werkgelegenheid in stand te houden; c) een technologische doelstelling (het opbouwen en in stand houden van een hoogwaardige technologische capaciteit in industrie en R en D⁵ -instellingen).

Het beleid zal primair zijn gericht op bevordering van de ontwikkeling van ruimtetoepassingen ten behoeve van diverse (potentiële) gebruikers. Daarnaast zullen de afzetmogelijkheden van de Nederlandse industrie van producten en diensten voortvloeiend uit en samenhangend met deze ruimtetoepassingen op de Europese en wereldmarkt worden bevorderd. Technologie-ontwikkeling zal worden bevorderd voor zover die van belang is in het licht van de gebruiks- en de commerciële/industriële doelstelling.

Opgemerkt zij dat met de activiteiten in de ruimtevaartsector thans direct ca. 1000 Nederlandse (meest hoogwaardige) arbeidsplaatsen zijn gemoeid.

¹ Voor het Verdrag tot oprichting van de ESA zie Trb. 1975, 123.

² Voor het Verdrag tot oprichting van de ESRO zie Trb. 1963, 2.

³ Voor het Verdrag tot oprichting van de ELDO zie Trb. 1962, 131.

⁴ Kamerstukken 13846; Hand. II 1 december 1977, blz. 238–244 en Hand. I 5 september 1978, blz. 458–462. Stb. 540, 6 september 1978.

⁵ R en D = Research en Development = Onderzoek en Ontwikkeling.

Gesteld kan worden dat de Nederlandse deelname aan ESA tot nog toe nogal beperkt is geweest, mede omdat een paar grote projecten nationaal zijn uitgevoerd; te weten het ANS- en het IRAS-project⁶. Voor de komende jaren wordt in het ruimtevaartbeleid van de Regering een duidelijke keuze gemaakt voor ESA als het kader waarin een belangrijk deel van de Nederlandse ruimtevaartactiviteiten dient plaats te vinden. Deze keuze is mede gebaseerd op de beleidsvisie van de nieuwe directeur-generaal van ESA.

De belangrijkste uitgangspunten voor het in diens visie te voeren ESA-beleid zijn:

- i) ESA is in essentie een R en D-organisatie in de meest brede zin des woords.
- ii) ESA moet alleen die programma's ondernemen waarbij het zich verzekerd weet van de actieve deelname van de gebruikers in alle stadia van ontwikkeling en toepassing.
- iii) Wat de industriële aspecten betreft moet ESA zich erop richten op het terrein van onderzoek, ontwikkeling en technologie zodanige voorwaarden te scheppen dat de Europese industrie met industrieën elders succesvol kan concurreren.
- iv) ESA kan in Europa het forum zijn waarin over de optimale afstemming van Europese en nationale programma's van gedachten kan worden gewisseld.
- v) Gezien de beperkte middelen zal ESA zich erop moeten richten ten minste op een beperkt aantal terreinen van R en D een sterke positie op te bouwen.

In de afgelopen jaren is, vooruitlopende op de inwerkingtreding van het ESA-verdrag een aantal projecten in ESA-kader ter hand genomen. Aan een aantal daarvan neemt ook ons land deel. Deze projecten zijn al enige tijd geleden opgezet en sluiten zeer goed aan bij de beleidsvisie van de regering op ruimtevaartgebied, bezien in haar samenhang met de beleidsvisie van de directeur-generaal van ESA.

De overeenkomsten inzake deze projecten, waarvoor hierbij de goedkeuring wordt gevraagd, betreffen:

1. Het programma voor het gebruik van het ruimtelaboratorium; de nuttige lading bij de eerste vlucht van het ruimtelaboratorium en de voortzetting van het laboratoriumontwikkelingsprogramma.
2. De uitbreiding en voltooiing van het programma voor maritieme satellieten.
3. Een programma voor geavanceerde systemen en technologie.
4. Een voorbereidend programma voor een Europees satellietstelsel voor teledetectie.
5. Fase 3bis van het programma voor communicatiesatellieten.
6. Het programma voor een groot universeel platform ten behoeve van telecommunicatiesatellieten.
7. Een voortgezet ontwikkelingsprogramma voor de draagraket Ariane.

In het navolgende zullen allereerst voor de afzonderlijke projecten de overwegingen die aan de beslissing tot deelneming ten grondslag hebben gelegen, worden weergegeven en zullen vervolgens de juridische aspecten aan de orde worden gesteld.

II. DE PROGRAMMA'S

1. Het ruimtelaboratorium

A. Het gebruik van het ruimtelaboratorium

Op dit onderwerp hebben de volgende thans ter goedkeuring voorliggende overeenkomsten betrekking:

- de verklaring van de deelnemers aan het programma voor het gebruik van het ruimtelaboratorium, van 12 december 1977;

⁶ Voor een beschrijving van deze projecten moge worden verwezen naar kamerstuk 13 221, nr. 10 (ANS) en Vervolgnota Wetenschapsbudget 1978, kamerstuk 14 801, nr. 6 blz. 88, 89 (IRAS).

- de desbetreffende aanvullende verklaring, van 25/26 juli 1979;
- de verklaring betreffende het financiële plafond van het project inzake de eerste nuttige lading voor het ruimtelaboratorium van 22/23 oktober 1980, en
- de Resolutie inzake de vlucht van de ruimteslee, van 16 december 1980.

a. Inleiding

In 1973 werd het Memorandum van Overeenstemming tussen de Amerikaanse «National Aeronautics and Space Administration» (NASA) en ESRO getekend waarmee de aanzet werd gegeven tot ontwikkeling van het ruimtelaboratorium Spacelab, dat een belangrijk onderdeel is van het ESA-programma. Het Spacelab-programma omvat de ontwikkeling en het in gebruik nemen van een ruimtelaboratorium waarin een grote verscheidenheid aan wetenschappelijke experimenten kan worden uitgevoerd. Spacelab biedt met name unieke mogelijkheden voor disciplines in het ruimteonderzoek zoals materiaalkunde, natuurkunde en levenswetenschappen.

Nederland neemt sinds 1973 deel aan de ontwikkeling van het ruimtelaboratorium op basis van de Overeenkomst tussen bepaalde lid-staten van de ESRO en de ESRO zelf betreffende de uitvoering van het ruimtelaboratoriumprogramma van 15 februari 1973⁷. Voor verdere achtergrondinformatie ter zake moge worden verwezen naar de memorie van toelichting op die overeenkomst⁸.

De doelstelling van het programma met betrekking tot het gebruik van het ruimtelaboratorium is beproeving en bewijs van de mogelijkheden van het Spacelab als laboratorium voor experimenten in de ruimte.

b. Korte programma-omschrijving

Spacelab wordt door ESA in samenwerking met NASA gebouwd in het kader van het Spacelab-ontwikkelingsprogramma. Het laboratorium bestaat uit 2 delen, een cabine (module) waarin de ruimteonderzoekers (onder wie een Nederlander) de experimenten zullen verrichten, en een platform met «pallets» waarop apparatuur is aangebracht die vanuit de cabine kan worden bediend. Het platform bevindt zich in een vacuüm. Het ruimtelaboratorium kan ongeveer 50 maal worden gebruikt en heeft een geplande levensduur van 10 jaar. Het zal met behulp van de ruimtewagen («Space Shuttle») in een baan om de aarde gebracht worden waar het 7 tot 30 dagen zal verblijven.

De eerste Spacelab-vlucht zal naar verwachting midden 1983 plaatsvinden. De nuttige lading van deze eerste vlucht (FSLP)⁹ is in nauwe samenwerking tussen ESA en NASA vastgesteld en bestaat uit een veertigtal kleine en grotere instrumenten die aangebracht zijn in de bemande module of op het platform. Belangrijke instrumenten zijn onder meer het «Material Science Double Rack (MSDR)», de «ruimteslee», het «biostack», de metrische camera en het microgolf aardobservatie-instrument. Met deze instrumenten kunnen tientallen grote en kleine experimenten worden uitgevoerd.

In 1977 zijn voor FSLP 75 (hoofd) experimenten geselecteerd uit honderden voorstellen die zijn ingediend bij ESA en NASA. In totaal zijn ruim tweehonderd onderzoekers, afkomstig uit 16 landen, rechtstreeks betrokken bij FSLP. De meeste geselecteerde experimenten liggen op het gebied van materiaalkunde, levenswetenschappen en aardobservatie.

Bij de nadere detaillering van de nuttige lading bleek dat de totale massa van de experimenten groter werd dan de maximaal toegestane. Als oplossing van dit probleem werd besloten de ruimteslee, waarmee de effecten op mensen van kleine zwaartekrachtversnellingen kunnen worden bestudeerd, niet in de nuttige lading van de eerste vlucht op te nemen. Het experiment met de ruimteslee werd echter van zoveel belang geacht in het

⁷ Trb. 1974, 104.

⁸ Kamerstuk 13846, nr. 3, blz. 11 t/m 13.

⁹ FSLP = First Spacelab Payload.

kader van de demonstratie van de mogelijkheden van Spacelab dat besloten is om de ruimteslee te handhaven als onderdeel van het FSLP-programma. Medio 1984 zal een door de BRD uitgeruste vlucht van Spacelab plaatsvinden. De slee zal nu worden opgenomen in de nuttige lading van de eerste Duitse vlucht.

c. Belang voor Nederland

Voor deelneming aan het programma wordt Nederlandse onderzoekers de mogelijkheid geboden kennis te maken met de nieuwe mogelijkheden van ruimteonderzoek in afwezigheid van zwaartekracht.

Verscheidene Nederlandse instellingen zijn betrokken bij de experimenten in de eerste vlucht. In de materiaalkunde module (MSDR) zijn een experiment van het NLR¹⁰ op het gebied van de vloeistofdynamica en een metaalkunde-experiment van de TH-Delft opgenomen. In de module voor biologische experimenten (biostack) is een experiment van de universiteit van Nijmegen opgenomen. Daarnaast heeft een aantal Nederlandse instellingen voorstellen ingediend voor aardobservatie-experimenten met de aan boord aanwezige standaardapparatuur.

Alle resultaten van de experimenten uitgevoerd tijdens de eerste vlucht zullen beschikbaar zijn voor alle deelnemers aan het programma. Met name het NLR is ook geïnteresseerd in de resultaten van andere vloeistofdynamica-experimenten, terwijl de TH Delft nu reeds nauw samenwerkt met andere experimentatoren.

De opgedane kennis en ervaring is van groot belang, niet alleen ter verdieping en verbreding van fundamentele kennis in de betrokken wetenschapsgebieden, maar ook bij de definitie van goede experimenten voor komende vluchten van Spacelab.

d. Kosten

De Nederlandse bijdrage aan het programma voor de nuttige lading van de eerste vlucht van Spacelab is 2,9%. Ook hier hebben onvoorziene technische problemen geleid tot kostenstijging¹¹. Bovendien heeft het herhaalde uitstel van de lancering ten gevolge van problemen met de Amerikaanse ruimtewagen kostenverhogend gewerkt.

Het onderbrengen van de ruimteslee in de eerste Duitse vlucht van Spacelab heeft eveneens een, geringe, kostenverhoging veroorzaakt. In totaal zal Nederland aan dit programma f 3,22 mln. bijdragen. Dit bedrag ontstaat na omrekening van de in de Verklaringen gehanteerde vaste prijsniveaus in lopende prijzen.

e. Toelichting op de Verklaringen

De Verklaring van de deelnemers aan het programma voor het gebruik van het ruimtelaboratorium

● Punt IVa

De in dit punt genoemde «SPICE-groep» (SPICE = Spacelab Payload Integration and Coordination in Europe) is het consortium dat de verschillende experimenten in het Spacelab zal inbouwen.

● Punt IVb

Een exemplaar van de in dit punt genoemde documenten ESA/SPAG(77)2 en ESA/SPAG(77)24 is ter kennisneming door de leden bij de griffie van beide Kamers der Staten-Generaal gedeponneerd.

● Punt Vb en c

Vooralsnog worden in het kader van dit programma geen verdere vluchten voorzien.

¹⁰ NLR = Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium.

¹¹ Zie het Wetenschapsbudget 1981, kamerstuk 16 402, nrs. 1-2, blz. 134.

Punt IV

De deelnemers hebben op 16 december 1980 met eenparigheid van stemmen besloten de ruimteslee onder te brengen in de eerste Duitse vlucht van Spacelab. De kosten ten laste van het FSLP-programma bedragen 3,6 mln r.e.

B. De voltooiing van de ontwikkeling van het ruimtelaboratorium

De bovengenoemde Overeenkomst betreffende de ontwikkeling van het ruimtelaboratorium (Trb. 1974, 104) geeft de deelnemende landen in artikel 6, tweede lid, onder b, het recht om zich uit het programma terug te trekken wanneer de cumulatieve overschrijdingen van de geraamde kosten voor de voltooiing méér belopen dan 20% van de totale raming.

Door verschillende oorzaken zijn aanzienlijke kostenstijgingen opgetreden bij de uitvoering van het programma. Enerzijds gaat het om kostenstijgingen als gevolg van veranderingen in het tijdschema en in de door NASA opgestelde eisen ten behoeve van inpassing in de ruimtewagen, anderzijds is een aantal deelontwikkelingen ten behoeve van dit technologisch uiterst gecompliceerde project tegengevallen. Als gevolg hiervan zal het oorspronkelijk in 1973 vastgestelde bedrag met maximaal 40% worden overschreden. Derhalve diende een nieuwe overeenkomst te worden aangegaan. Daarin levert Nederland een bijdrage van 2,53%. Indien het, in de verklaring op een vast prijspeil uitgedrukte, bedrag wordt omgerekend volgens de geldende wisselkoersen in lopende guldens komt de Nederlandse bijdrage overeen met f 11,2 mln.

2. De uitbreiding en voltooiing van het programma voor maritieme satellieten

Op deze activiteiten hebben de volgende ter goedkeuring voorliggende overeenkomsten betrekking:

- de Verklaring van de deelnemers aan de uitbreiding van het programma voor maritieme satellieten, van 1 maart 1978;
- de Verklaring inzake de aankoop van onderdelen en materialen met lange leveringstijden ten behoeve van een verdere uitbreiding van het MARECS-programma, van 24 oktober 1978, en de desbetreffende aanvullende verklaring, van 2 februari 1979, en
- de Verklaring inzake de voltooiing van het MARECS-programma, van 26 juli 1979 alsmede de desbetreffende aanvullende Verklaring, van 8 januari 1980.

a. Inleiding

In 1973 werd, zoals bekend, door een aantal Europese landen besloten een programma voor de ontwikkeling van een maritieme satelliet uit te voeren¹². Nederland besloot een jaar later om aan het programma deel te nemen. De desbetreffende overeenkomst werd in 1978 tegelijk met het ESA-verdrag en een aantal andere programma-overeenkomsten parlementair goedgekeurd (zie ter zake de in voetnoot 4 genoemde kamerstukken). Het programma voorzag in de ontwikkeling van een enkele experimentele en pre-operationele satelliet, waarmee proeven gedaan zouden worden op het gebied van het berichtenverkeer tussen schepen en kuststations. Hierbij werd o.a. gedacht aan telefoon en telexverkeer, noodoproepen en plaatsbepaling.

Het ontwerp van de satelliet, veelal MAROTS genoemd naar de Engelse benaming «Maritime Orbital Test Satellite», werd gebaseerd op de eveneens in 1973 in het kader van het telecommunicatie satellietprogramma in ontwikkeling opgenomen «Orbital Test Satellite» (OTS) (zie hoofdstuk II, punt 5, van deze toelichtende nota).

¹² Trb. 1975, 77.

Ten gevolge van een aantal gewijzigde omstandigheden werd het MAROTS-programma in 1976/1977 ingrijpend herzien:

- De Europese PTT's toonden belangstelling voor het operationeel gebruik van MAROTS als aandeel in en onderdeel van een wereldwijd maritiem satellietstelsel. Uitbreiding van het programma met een tweede satelliet was daartoe echter noodzakelijk.
- Twee satellieten, bekostigd door ESA, zouden na lancering ter beschikking gesteld worden van de Europese PTT's. De lancering zou met de Europese Ariane-draagruimtevaart plaatsvinden.
- Om, uit de voorgaande punten volgende, technische en programmatische redenen werd het satellietontwerp veranderd en gebaseerd op de «European Communication Satellite» (ECS). In het spraakgebruik veranderde daarmee tevens de naam van MAROTS in MARECS.

In februari 1977 werd de hierboven genoemde programma-uitbreiding in principe geaccordeerd door de ESA-Raad (welke op ministerieel niveau in vergadering bijeen was) en vervolgens in maart 1978 goedgekeurd door de deelnemende landen middels een verklaring.

Tevens werd verder gewerkt aan de vorming van het hierboven genoemde wereldwijde systeem van maritieme satellieten. Besprekingen hierover waren in 1973 begonnen en in 1976 werd besloten hiertoe een internationale organisatie, INMARSAT¹³, op te richten. Als voorloper en wegbereider van deze organisatie werd door de belangstellende landen een tijdelijke «Gemeenschappelijke Onderneming» (de z.g. pre-INMARSAT Joint Venture) gevormd. INMARSAT zelf kwam in juli 1979 formeel tot stand. Het desbetreffende verdrag verkreeg hier te lande eveneens in 1979 parlementaire goedkeuring¹⁴.

In de «Joint Venture» werd onder meer gesproken over type en aantal van de in het systeem benodigde satellieten. In principe werd overeengekomen om in het systeem dat uit vijf of zes satellieten zou moeten bestaan, twee of drie van het type MARECS op te nemen. De overige satellieten zouden dan geheel of gedeeltelijk van Amerikaanse makelij zijn. Voor de levering van MARECS had ESA, hiertoe gemachtigd door zijn lid-staten en in overeenstemming met de Europese PTT's, een offerte aan de «Joint Venture» uitgebracht. Ten einde te waarborgen dat een derde MARECS-satelliet tijdig gereed zou kunnen zijn, werd ESA in oktober 1978 door een aantal in het maritieme programma deelnemende landen gemachtigd de voor de satelliet benodigde onderdelen en materialen met lange levertijden reeds te bestellen. In februari 1979 werd het hiervoor benodigde bedrag verhoogd ten einde de geldigheidsduur van de uitgebrachte offerte te kunnen verlengen. Vanaf juli 1979 werden de onderhandelingen vervolgd tussen ESA en de pas opgerichte INMARSAT-organisatie. Ten einde te Europese positie in deze langdurige onderhandelingen te versterken werd, eveneens in juli 1979, door Frankrijk, Italië, Nederland, het Verenigd Koninkrijk en Zweden besloten om de bouw van de derde satelliet (MARECS-C) te autoriseren met inachtneming van een kostenplafond bij een eventuele annulering. In januari 1980 werd deze autorisatie voor een aantal maanden verlengd. De onderhandelingen resulteerden ten slotte in de volgende overeenkomst:

- INMARSAT huurt de satellieten MARECS-A en -B vanaf 1982 gedurende minimaal 5 jaar voor een bedrag van ongeveer \$ 13 mln per jaar.
- ESA is verantwoordelijk voor de bouw, de lancering en de baancontroleoperaties van deze twee satellieten.
- In de huurprijs is een bedrag opgenomen voor het gedeeltelijk completeren van MARECS-C, teneinde deze satelliet in reserve te hebben. Afbouw en lancering geschiedt al naar gelang de noodzaak of behoefte daartoe.

Het desbetreffende contract tussen ESA en INMARSAT is in november 1980 getekend. Sindsdien is tussen INMARSAT, ESA en de industriële hoofdleverancier, te weten British Aerospace (als leider van een internationaal consortium waarin ook Fokker deelneemt), overeengekomen dat de completering en lancering van de derde satelliet grotendeels onder de, ook financiële verantwoordelijkheid van de hoofdleverancier zal vallen.

¹³ INMARSAT = International Maritime

¹⁴ Trb. 1978, 122; kamerstuk 15471.

Over de Nederlandse deelneming in de uitbreiding van het maritieme satellietprogramma met MARECS-B is in de memorie van toelichting bij de begroting van Economische Zaken voor 1979¹⁵ aandacht besteed, terwijl de ontwikkelingen rondom INMARSAT genoemd zijn in de memorie van toelichting bij de begroting van Economische Zaken voor 1981¹⁶.

b. Korte programma-omschrijving

Het gehele programma voor maritieme satellieten bestaat nu uit de volgende activiteiten:

- Ontwikkeling en bouw van twee satellieten, waarin het basisontwerp gemeenschappelijk met dat van de «European Communication Satellite» (ECS) is opgezet.

- Gedeeltelijke bouw van een derde satelliet welke in reserve wordt gehouden.

- De lancering van de eerste satelliet (MARECS-A) is voorzien voor eind 1981 met behulp van een Ariane-draagkraket.

De tweede satelliet zal naar verwachting medio 1982 gelanceerd kunnen worden.

- Na lancering worden de satellieten in een z.g. geostationaire baan boven de Atlantische, Indische of Stille Oceaan geplaatst. Al naar gelang de behoefte aan scheepsverbindingen in de verschillende oceaangebieden kunnen de satellieten in hun baan verplaatst worden.

- Bouw van een grondstation in Japan ten behoeve van de controle van de satellieten op hun plaats boven de Indische of de Stille Oceaan.

c. Het belang voor Nederland

Het belang van Nederland bij het MARECS-programma is, evenals dat het geval is bij het ECS communicatiesatellietprogramma (zie hoofdstuk II, punt 5, van deze toelichtende nota), drieërlei:

In de eerste plaats betekent het gebruik van satellieten een zeer wezenlijke verbetering in het maritieme berichtenverkeer, alsmede in de veiligheid ter zee. De PTT zal, op de lange termijn, naast deze verbetering in de aangeboden diensten, ook een aanzienlijke bezuiniging kunnen doorvoeren in de exploitatie van de conventionele veiligheidsvoorzieningen.

In de tweede plaats is er een industrieel belang. Evenals in het ECS-programma levert de Nederlandse industrie zonnepanelen, nutatiedempers en z.g. «sun acquisition sensors» voor de MARECS-satellieten, alsmede delen van de voor de lanceringen te gebruiken Ariane draagraketten.

Ten slotte betekent het gebruik van de MARECS door INMARSAT het doorbreken van de Amerikaanse hegemonie op de satellietmarkt. De mogelijkheden voor verdere levering van satellieten van het ECS/MARECS-type zijn ten gunste van de INMARSAT-order vergroot.

d. De kosten van Nederlandse deelneming

MARECS-B

De bijdragen van de deelnemende landen aan MARECS-B zijn in principe gebaseerd op het industriële werkaandeel. Tijdens de in punt a genoemde ESA-Raadsvergadering op ministerieel niveau is echter overeengekomen de financiële verdeelsleutel te corrigeren, ten einde het evenwicht in de verdeling van industriële contracten in alle ESA-programma's te helpen herstellen. De procedure hiertoe is in de verklaring van 1 maart 1978 vastgelegd. De Nederlandse bijdrage in MARECS-B beloopt ongeveer f 3,4 mln., verdeeld over de jaren 1979 t/m 1982.

In deze bijdrage is rekening gehouden met de laatste gegevens omtrent de kosten van voltooiing van het programma en is het in de verklaring op vast prijspeil genoemde bedrag omgerekend in lopende guldens bij de geldende wisselkoersen.

¹⁵ Kamerstuk 15300, hoofdstuk XIII, nr. 2.

¹⁶ Kamerstuk 16400, hoofdstuk XIII, nr. 2.

MARECS-C

Zoals uit punt a blijkt zal MARECS-C door INMARSAT bekostigd worden. De deelnemende landen in de MARECS-A en -B-programma's zorgen echter voor een gedeeltelijke voorfinanciering, middels de reserves uit deze programma's, van de bouw van MARECS-C.

Het betreffende bedrag voor Nederland beloopt ongeveer f 1,6 mln. De terugbetaling vindt plaats op basis van het afgesloten contract tussen ESA en INMARSAT.

e. *Toelichting op de verklaringen*

Verklaring van 1 maart 1978

Punten I en V en Bijlage A

De voorwaarden voor wat betreft het ter beschikking stellen van de satellieten aan de Europese PTT's (Interim Eutelsat) zijn niet langer relevant, gezien het reeds in punt a genoemde huurcontract, afgesloten tussen ESA en INMARSAT.

Punt I

In dit punt wordt verwezen naar de «Verklaring van 15 februari 1977». Hiermee wordt bedoeld op de hierboven reeds onder a genoemde vergadering op ministerieel niveau van de ESA-Raad waar de programma-uitbreiding geaccordeerd werd.

3. Het programma voor geavanceerde systemen en technologie

De op dit programma betrekking hebbende ter goedkeuring voorliggende Overeenkomst is de desbetreffende verklaring van 7 april 1978.

a. *Inleiding*

Begin 1978 werd door ESA een voorstel bij de lid-staten ingediend tot het uitvoeren van een ondersteunend technologie-programma op het gebied van telecommunicatiesatellieten, veelal naar de Engelse benaming «Advanced Systems and Technology Programme» ASTP genoemd.

Achtergrond van dit voorstel was het leggen van de technologische basis bij de voorbereiding van een nieuwe generatie van geavanceerde communicatiesatellietssystemen in de jaren '80. In april 1978 werd het voorstel door een aantal lid-staten aanvaard; naast België, Denemarken, Italië, Nederland, Spanje, het Verenigd Koninkrijk, Zweden en Zwitserland neemt ook Oostenrijk, als geassocieerd ESA-lid, aan het ASTP deel. Overeengekomen werd het programma over een periode van vier jaar te laten lopen (1978 t/m 1981) en in 1981 te beslissen over de eventuele voortzetting. Frankrijk en Duitsland nemen niet aan het ASTP deel, aangezien deze landen van mening zijn dat de door hen in nationaal verband uitgevoerde technologie-ontwikkelingen reeds toereikend zijn.

In de memorie van toelichting bij de begroting van Economische Zaken van 1979 werd de entamering van dit ondersteunend technologieprogramma reeds genoemd¹⁷.

b. *Korte programma-omschrijving*

Na een aanloopperiode in 1978 hebben de ASTP-activiteiten zich, ook in Nederland, bevredigend ontwikkeld.

Het programma wordt door ESA gecoördineerd en begeleid, terwijl de afzonderlijke activiteiten in overleg met de deelnemende landen bepaald worden. Hierdoor ontstaat enerzijds een afstemming in internationaal verband, en anderzijds een harmonisatie met nationale technologie-ontwikkelingen. De werkzaamheden in het programma hebben vooral betrekking op de analyse en het ontwerp van satellietcommunicatiesystemen en de daarmee verbonden technologie-ontwikkeling, alsmede op de technologie voor de benodigde satellietsubsystemen.

¹⁷ Kamerstuk 15300 hoofdstuk XIII, nr. 2, par. 4, blz. 46.

De ASTP-activiteiten bouwen hiermee voort op de verkregen kennis en kunde in de ontwikkeling van de hierboven reeds ter sprake gekomen satellieten van het type OTS, ECS en MARECS.

– De OTS, gelanceerd in 1978, functioneert goed en wordt nog steeds gebruikt voor demonstraties en proeven op het gebied van telecommunicatie. De satelliet is bedoeld als voorloper van de operationele ECS en MARECS.

– De ECS is bedoeld voor telefoonverbindingen, het doorgeven van televisieprogramma's, etc. (Zie verder hoofdstuk II, punt 5, van deze toelichtende nota).

– De MARECS is bedoeld voor het onderhouden van verbindingen met schepen. (Zie verder hoofdstuk II, punt 2, van deze toelichtende nota).

De deelnemende landen hebben reeds blijk gegeven van hun belangstelling om de ASTP-activiteiten na 1981 voort te zetten. Door ESA zijn dien-aangaande een aantal voorlopige voorstellen gedaan; deze voorstellen zullen worden ingepast in het algemeen technologiebeleid van het Agentschap op de langere termijn, en vervolgens nader worden uitgewerkt.

c. Het belang voor Nederland

Zoals bekend werd medio 1973 door Nederland besloten deel te nemen aan de uitvoering van het telecommunicatiesatellietprogramma van ESA. Sindsdien zijn en worden door de Nederlandse industrie bijdragen geleverd in de ontwikkeling en productie van een tiental satellieten van het type OTS, ECS en MARECS.

Ook is, op basis van het ECS-ontwerp, door het internationale consortium (waarin wordt deelgenomen door Fokker) dat deze satellieten bouwt, een aanbieding aan de Arabische Liga gedaan voor een drietal satellieten. Naar verwachting zullen zich in de komende jaren nog andere marktmogelijkheden voordoen.

Uit het voorgaande blijkt dat er zich in toenemende mate toepassings- en marktmogelijkheden voordoen ten aanzien van telecommunicatiesatellieten. Gezien de betrokkenheid van Nederland hierbij is deelneming aan het ASTP van belang, ten einde de verkregen industriële positie te handhaven en waar mogelijk uit te breiden. De werkzaamheden in het ASTP sluiten goed aan bij de reeds verkregen expertise in de industrie en versterken de technische basis.

Bij Philips/HSA wordt gewerkt aan moderne elektronische schakelapparatuur aan boord van satellieten, terwijl Fokker onder meer werkt aan geavanceerde temperatuurregelingssystemen. Ten slotte zal het NLR een studie omtrent de standregeling van geavanceerde telecommunicatiesatellieten verrichten, indien hiervoor voldoende fondsen beschikbaar zijn.

d. De kosten van Nederlandse deelneming

In 1978 is, op basis van het in punt a genoemde ESA-voorstel enerzijds en de financiële mogelijkheden anderzijds, besloten om voor de periode 1978 t/m 1981 een bedrag van 1 mln. rekeneenheden (prijspeil 1977) voor het ASTP beschikbaar te stellen. Omgerekend in lopende prijzen bij de geldende wisselkoersen belooft de bijdrage dan ongeveer f 3,2 mln. Van de Nederlandse bijdrage vloeit ongeveer 80% terug naar de industrie, terwijl het resterende deel nodig is voor de technische assistentie van en coördinatie door ESA. Indien tot voortzetting van het programma wordt besloten, is deelneming op ongeveer hetzelfde niveau als het huidige gewenst.

e. *Toelichting op de verklaring*

Aanhef, punt VIb en Bijlage B

Op 7 april 1978 besloot Nederland aan de ASTP-activiteiten te gaan deelnemen. Aangezien de hoogte van de Nederlandse financiële bijdrage toen nog niet was bepaald, komt Nederland niet voor in Bijlage B, punt 1. De Nederlandse bijdrage werd naderhand vastgelegd op de hierboven genoemde 1 mln. rekeneenheden. België en Spanje zijn na 7 april 1978 toegetreden.

Punt I

De duur van het programma is niet gelimiteerd. Voorlopig overeengekomen is een periode van 4 jaar (1978 t/m 1981).

Bijlage A, punt I, onder d

Het in dit punt genoemde z.g. «Heavy Satellite»-project is niet in uitvoering genomen. De ASTP-werkzaamheden dienen nu o.a. ter ondersteuning van het in 1979 aangevangen «L-Sat»-programma, dat in hoofdstuk II, punt 6, van deze toelichtende nota ter sprake komt.

4. Het voorbereidend programma voor een Europees satellietstelsel voor teledetectie

Op dit programma heeft betrekking de desbetreffende ter goedkeuring voorliggende verklaring van 13 maart 1979. (Op die datum direct in werking getreden tussen Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk. Voor de overige deelnemende landen later hetzij na opheffing van gemaakte voorbehouden, hetzij direct na onderschrijving zonder voorbehoud).

a. *Inleiding*

In 1979 is het voorbereidend teledetectieprogramma gestart als eerste stap in de richting van een Europese teledetectiesatelliet, naar de Engelse benaming «European Remote Sensing Satellite» veelal ERS-I genoemd¹⁸.

Pas in juni 1980 heeft Nederland besloten tot deelname aan dit voorbereidend programma, dat tot maart 1981 zou duren. De ESA heeft ten behoeve van een concrete gebruikersgerichte uitwerking van het instrumentenpakket en het daarbij behorende grondsegment voor de ERS-I voorgesteld het voorbereidend programma éénmalig met een jaar te verlengen. Dit voorstel is in oktober 1980 door de ESA-Raad aangenomen. Binnenkort zal in dit verband door de deelnemende landen een desbetreffende aanvullende verklaring worden opgesteld.

b. *Korte programma-omschrijving*

Het doel van het onderhavige voorbereidend programma is het ontwikkelen van de benodigde technologie en het vaststellen van mogelijkheden voor de vluchtdoeleinden en het daarmee samenhangende instrumentenpakket voor de ERS-I.

De ERS-I zal erop gericht zijn de kustwateren en/of open oceaan te observeren. Voor wat betreft het instrumentenpakket van de ERS-I zal de beslissing gedurende de verlengde looptijd van het voorbereidend programma genomen worden.

c. *Belang van Nederland*

Al in vroeg stadium onderkende de Nederlandse overheid het belang van toepassingsmogelijkheden van «remote sensing» technieken. Dit resulteerde in een instelling in 1971 van de Nederlandse Interdepartementale Werkge-meenschap voor het Applicatie-onderzoek van remote sensing-technieken (NIWARS).

¹⁸ Zie ter zake kamerstukken 15 800 hoofdstuk XIII, nr. 2, par. 4.2, blz. 55, 56.

Het tot op heden in Nederland uitgevoerde remote sensing-onderzoek heeft zich voornamelijk bepaald tot het verwerven van inzicht in de relatie object-sensor. Hierbij kan vermeld worden, dat Nederland in vergelijking met andere Westeuropese landen geen onbelangrijk werk doet. Ter ondersteuning van dit achtergrondonderzoek zijn vele remote sensing opnamen uitgevoerd vanuit vliegtuigen.

Deelname door Nederland aan het voorbereidend remote sensing-programma is gebaseerd op de volgende uitgangspunten: enerzijds het betrokken zijn bij het verder ontwikkelen van remote sensing-technieken en onderzoeken als verlengde van het gedane onderzoek in Nederland, anderzijds het aftasten van de mogelijkheden van remote sensing uit satellieten voor Nederland. Remote sensing vanuit satellieten is voor Nederland aantrekkelijk geworden door de sterke vooruitgang van de ontwikkeling van de betrokken technieken die nu de eisen benaderen die gesteld worden voor het onderzoek naar de toepassingen.

De te verwachten toepassingen van de ERS-I-satelliet zijn de volgende:

De mogelijkheid tot een verbeterde voorspelling op korte en middellange termijn van het weer en de toestand van de zee, doordat men de beschikking heeft over voortdurende en betrouwbare beelden van het zee-oppervlak.

De hiervan afgeleide gebruiksmogelijkheden liggen op het terrein van:

- controle van de kwaliteit van het zeewater;
- de bouw en het beheer van zeekeringen;
- waarneming en registratie van het gedrag van de scheepvaart;
- «ship-routing»;
- off-shore activiteiten;
- oceanografie.

Verder geeft deelname aan het voorbereidend programma de Nederlandse industrie een goede uitgangspositie bij het verkrijgen van opdrachten in de toekomstige ERS-I. Ook bij dit programma wordt de contributie van de deelnemende landen gecompenseerd in de vorm van opdrachten aan de industrie en/of laboratoria van het betreffende land.

d. De kosten van het programma

De bijdrage van Nederland aan het voorbereidend programma belooft voor de jaren 1979, 1980, 1981 in totaal f 2,3 mln., na omrekening in lopende prijzen. De Ministeries van Verkeer en Waterstaat, Onderwijs en Wetenschappen en Economische Zaken nemen elk een derde van dit bedrag voor hun rekening.

Voor wat betreft de financiering van de Nederlandse contributie, ad f 1,2 mln., voor de verlenging van het voorbereidend remote sensing programma, is nog geen beslissing genomen.

5. Fase 3bis van het programma voor communicatiesatellieten

Op dit programma hebben betrekking de desbetreffende ter goedkeuring voorliggende verklaring van 3/4 april 1979 en de Verklaring inzake de financiering van de lanceringen van de Ariane ten behoeve van fase 3bis van het programma voor communicatiesatellieten, van 13 december 1978.

a. Inleiding

In 1973 werd zoals bekend door een aantal Europese landen, waaronder Nederland, besloten een telecommunicatiesatellietprogramma uit te voeren. De desbetreffende overeenkomst kwam op 12 april 1973 tot stand (Trb. 1975, 76). Aanvankelijk heeft ons land aan dit programma slechts op voorlopige basis deelgenomen. In de memorie van toelichting op de begroting van Economische Zaken voor 1974 werden de overwegingen tot deze deelneming reeds toegelicht¹⁹. De overeenkomst heeft betrekking op een programma verdeeld in de Fasen 2 en 3 (Fase 1, omvattende een

¹⁹ Kamerstuk 12 600 hoofdstuk XIII, nr. 2, blz. 33.

algehele programmadefinitie, werd reeds voltooid in 1973 en vormt geen deel van de overeenkomst). Op 1 maart 1978 heeft de bij deze overeenkomst opgerichte programmaraad een resolutie aangenomen betreffende de exacte inhoud en de uitvoering van Fase 3. De overeenkomst is uiteindelijk, onder gelijktijdige overlegging van deze resolutie, aan parlementaire goedkeuring onderworpen in augustus 1979²⁰.

– Fase 2 is een voorontwikkelingsfase, waarin de voor het programma benodigde communicatie- en andere technologie wordt ontwikkeld en beproefd met behulp van experimentele/pre-operationele satellieten. De in het kader van deze fase in mei 1978 gelanceerde «Orbital Test Satellite» (OTS) functioneert nog steeds goed. De communicatie-experimenten en demonstraties met de OTS worden door ESA in nauwe samenwerking met de Europese PTT's uitgevoerd.

– Fase 3 is de ontwikkelings- en operationele fase, bestaande uit de bouw, lancering en bouw van de «European Communication Satellite» (ECS). Een tweetal van deze satellieten wordt in het kader van deze fase gebouwd ten behoeve van de Europese PTT's, verenigd in «Interim Eutelsat»²¹: ECS-1 zal naar verwachting begin 1982 gelanceerd kunnen worden, terwijl ECS-2 oorspronkelijk als reservesatelliet op de grond zou worden gehouden.

Eind 1978 werd door ESA aan de in het telecommunicatieprogramma deelnemende landen voorgesteld om Fase 3 uit te bereiden met z.g. Fase 3bis, inhoudende een vergroting van het aantal satellieten van twee naar vijf. Achtergrond van dit voorstel was een overeenkomst welke tussen ESA en Interim Eutelsat zou worden gesloten en waarin het gebruik van ECS-Satellieten voor een tijdvak van 19 jaar (vanaf 1982/1983) geregeld zou worden. Voor een dergelijke operationele periode zijn zo'n vier à zes satellieten nodig ten einde de doorlopende beschikbaarheid te kunnen garanderen en aan de toenemende vraag naar communicatiecapaciteit te kunnen voldoen.

In april 1979 werd het voorstel omtrent Fase 3bis door de deelnemende landen – België, Denemarken, Duitsland, Frankrijk, Italië, Nederland, Spanje, het Verenigd Koninkrijk, Zweden en Zwitserland – aanvaard.

De overeenkomst tussen ESA en Interim Eutelsat²² trad in mei 1979 in werking. De ECS-satellieten zullen door middel van de Europese Ariane draagraket gelanceerd worden. Als ondersteuning van dit gebruik van de Ariane voor het omvangrijke ECS-programma is tevens door Duitsland, Frankrijk, Nederland, Zweden en Zwitserland in december 1978 besloten om de aan de lanceringen mogelijk verbonden extra kosten zo nodig te dragen. De daartoe strekkende verklaring voorziet in de dekking van deze kosten.

In de memorie van toelichting bij de begroting van Economische Zaken voor 1980 is Fase 3bis van het telecommunicatieprogramma reeds genoemd²³.

b. Korte programma-omschrijving

De inhoud en omvang van Fase 3bis is gebaseerd op de afspraken vervat in de overeenkomst tussen ESA en Interim Eutelsat. Hoofdpunten uit deze overeenkomst zijn:

- Interim Eutelsat wordt eigenares van de operationele satellieten.
- ESA is verantwoordelijk voor de ontwikkeling, bouw, lancering en ingebruikstelling.
- De operationele periode van 10 jaar wordt door ESA gegarandeerd voor wat betreft de beschikbaarheid van functionerende satellieten.
- Interim Eutelsat draagt «nominaal» 80 mln. rekeneenheden bij aan het programma. Het definitieve bedrag hangt af van de beschikbaarheid en het functioneren van de satellieten over het gehele tijdvak.

²⁰ Kamerstuk 15701.

²¹ De PTT's, gebundeld in de Europese Conferentie van PTT Administraties (CEPT) hebben in juni 1977 een exploitatiemaatschappij, de Europese Interim Organisatie voor Communicatiesatellieten – Interim Eutelsat – opgericht. Naar verwachting zal de organisatie van Eutelsat in 1982 definitief geregeld kunnen worden.

²² Een exemplaar van de tekst van deze overeenkomst is ter griffie van beide Kamers gedeponeerd.

²³ Kamerstuk 15800 hoofdstuk XIII, nr. 2, par. 4.2., blz. 56.

Op basis van de overeenkomst is door ESA een vergroting van het aantal satellieten van twee naar vijf voorzien. Van dit aandeel zullen vier stuks worden gelanceerd en de vijfde (inclusief de lancering daarvan) in reserve worden gehouden. Tevens zal een aantal belangrijke reserve-onderdelen voor de eventuele bouw van een zesde satelliet worden aangemaakt.

Fase 3bis omvat daarmee de volgende activiteiten en voorzieningen, welke onder de verantwoordelijkheid van ESA vallen:

- Bouw van ECS-3, -4 en -5, aanmaak van reserve-onderdelen.
- Aanschaf van drie Ariane draagraketten voor de lancering van ECS-2, -3 en -4. (De lancering van ECS-1 valt onder Fase 3).
- Uitvoering van de lanceeroperaties.
- Uitvoering van de baancontrole- en satellietoperaties gedurende de operationele periode van 10 jaar.
- Verzekering van satellieten en draagraketten.

De lancering van ECS-1 en -2 is voorzien voor 1982. Afhankelijk van de noodzaak of behoefte daartoe zullen de anderen satellieten in 1983 en volgende jaren gelanceerd worden.

De ECS-satellieten zullen worden gebruikt voor telefoonverbindingen, het doorgeven van televisieprogramma's en voor gespecialiseerde verbindingdiensten ten behoeve van bedrijven en instellingen. Ten aanzien van deze laatste diensten heeft Interim Eutelsat aan ESA verzocht, additionele apparatuur in ECS-2 t/m ECS-5 aan te brengen. De bijkomende kosten (ongeveer f 50 mln.) komen geheel ten laste van Interim Eutelsat.

Zoals uit het voorgaande moge blijken, is het niet de bedoeling dat de ECS-satellieten worden gebruikt voor de uitzending van omroepprogramma's bestemd voor directe ontvangst door het publiek, zoals bedoeld in de Omroepwet.

c. Het belang voor Nederland

Het belang voor Nederland bij het ECS-programma is drieërlei:

Allereerst betekent het gebruik van de satellieten door de PTT een uitbreiding van het dienstenpakket voor wat betreft de intra-Europese verbindingen. De PTT draagt dan ook bij in de onder punt b genoemde 80 mln. rekeneenheden ten laste van Interim Eutelsat.

In de tweede plaats is er een industrieel belang. In 1976 is Fokker, met steun van het NIVR²⁴ en Economische Zaken, begonnen met een voorontwikkelingsprogramma van zonnepanelen voor de opwekking van elektrische energie aan boord van satellieten. Deze activiteit heeft geresulteerd in ESA-opdrachten voor de ontwikkeling en levering van zonnepanelen voor het ECS-programma. Ook levert Fokker z.g. nutatiedempers voor de satellieten, terwijl het bedrijf ook delen levert van de Ariane draagraketten. De Technisch Fysische Dienst van TNO-TH ten slotte, ontwikkelt en levert z.g. «sun acquisition sensors».

Ten derde legt het ECS-programma de grondslag voor het verkrijgen van een aandeel in de markt van de kleinere telecommunicatiesatellieten. Zo is op basis van het ECS-ontwerp door het internationale consortium (waarvan Fokker deel uitmaakt) dat deze satellieten bouwt, een aanbieding aan de Arabische Liga gedaan voor een drietal satellieten. Naar verwachting zullen zich in de komende jaren nog andere marktmogelijkheden voordoen.

d. De kosten van Nederlandse deelneming

De bijdrage van de deelnemende landen in Fase 3bis is gebaseerd op het aandeel in de industriële werkzaamheden. Het programma zal zich waarschijnlijk over een lange periode uitstrekken (1980–1990). In de latere jaren hangt de kostenverdeling sterk af van het operationele verloop van het programma. Indien echter de in de verklaring op prijspeil 1977 gegeven kosten volgens de huidige inzichten worden omgerekend in lopende guldens, bedraagt de Nederlandse contributie ongeveer f 11,7 mln.

²⁴ Nederlands Instituut voor Vliegtuigontwikkeling en Ruimtevaart.

De bijdrage in de eventuele extra kosten van de Ariane draagraketten is eveneens gebaseerd op het industriële werkaandeel in de produktie, en zou voor Nederland maximaal f 1,5 mln. belopen, verdeeld over de jaren 1982 t/m 1984. Het is echter niet waarschijnlijk dat extra gelden benodigd zijn, aangezien de serieuze produktiekosten van de Ariane lager blijken te zijn dan oorspronkelijk geraamd.

Het aandeel van de Nederlandse PTT in de Interim Eutelsat bijdrage komt ten laste van de exploitatiebegroting van deze Dienst. Dit aandeel valt buiten het kader van de hier besproken Verklaringen.

e. Toelichting op de verklaring van 3/4 april 1979

In de punten I en VI, alsmede in de bijlage, punt 2, wordt verwezen naar «het verdrag». Hiermee wordt bedoeld het ESA-verdrag.

De verwijzingen in de verklaring naar dit verdrag hebben betrekking op de financiële verplichtingen welke verbonden zijn aan de uitvoering van een niet-verplicht programma, zoals in dit geval Fase 3bis.

6. Het programma voor een groot universeel platform ten behoeve van telecommunicatiesatellieten

Op dit programma hebben betrekking de ter goedkeuring voorliggende desbetreffende verklaring van 26 juli 1979 en de ter zake op 6 december 1979 tot stand gekomen aanvullende verklaring.

a. Inleiding

Medio 1979 werd door ESA een voorstel bij de lid-staten ingediend voor de ontwikkeling van een geavanceerde telecommunicatiesatelliet, de z.g. L-Sat. In 1978 waren reeds enkele studies uitgevoerd omtrent de mogelijke ontwikkeling van een satelliet voor televisie-omroep (de z.g. «Heavy Satellite» H-Sat).

Frankrijk en Duitsland besloten echter om in bilateraal verband een dergelijke televisiesatelliet te bouwen en het H-Sat-programma werd niet geëntameerd. Televisiesatellieten vormen echter slechts een deel van de nog steeds groeiende markt van telecommunicatiesatellieten. Vanaf het midden van de jaren '80 zullen nieuwe generaties geavanceerde en grote satellieten nodig zijn om aan de toenemende vraag naar verbindingen van uiteenlopende aard te kunnen voldoen.

Na een gedetailleerde studie in de eerste helft van 1979 werd tenslotte door ESA het hierboven genoemde voorstel ingediend. Op 26 juli 1979 werd het voorstel door een aantal lid-staten aanvaard en werd tevens besloten de projectdefinitiefase (de z.g. B-fase) te beginnen. Deelnemers aan het programma zijn België, Denemarken, Italië, Nederland, Spanje, het Verenigd Koninkrijk en Zwitserland, terwijl tevens Canada, waarmee ESA een samenwerkingsovereenkomst heeft, deelneemt.

In de memorie van toelichting bij de begroting van Economische Zaken van 1980²⁵ werd de hierboven geschetste situatie reeds aangestipt, terwijl in de memorie van toelichting van 1981²⁶ de deelneming aan de definitiefase van het L-Sat-programma werd toegelicht.

b. Korte programma-omschrijving

Het programma heeft twee hoofddoelstellingen:

- De ontwikkeling van een «platform» waarop een of meer typen communicatie-apparatuur kunnen worden geplaatst. Het platform is het basisdeel van een satelliet en verzorgt de energievoorziening, de temperatuurregeling, de juiste oriëntatie van de satelliet ten opzichte van de aarde etc.
- Ontwikkeling en beproeving van geavanceerde communicatie-apparatuur ten einde nieuwe en verbeterde verbindingen via L-Sat te kunnen demonstreren en evalueren.

²⁵ Kamerstuk 15800, hoofdstuk XIII, nr. 2, blz. 55 en 56.

²⁶ Kamerstuk 16400, hoofdstuk XIII, nr. 2, par. 4.3, blz. 54.

Alvorens met de eigenlijke ontwikkeling kan worden begonnen dienen de omvang en de inhoud van het programma in de projectdefinitiefase nader te worden uitgewerkt.

In het eerste deel van deze fase (subfase B1) welke de periode september 1979 tot mei 1980 besloeg, is de (Britse) hoofdleverancier uitgekozen en zijn de voorlopige systeemspecificaties, alsmede de configuraties van platform en communicatieapparatuur, vastgesteld.

In de subfase B2 worden de detailspecificaties vastgesteld en de subsystemen gedefinieerd en in hoofdlijnen ontworpen. Tevens worden de onderen toeleveranciers op competitiebasis gekozen, het ontwikkelingstijdschema wordt vastgesteld, onderdelen en materialen met lange levertijden worden zonodig besteld en de programmakosten worden bepaald. Op basis van deze informatie zal door ESA een voorstel omtrent de eigenlijke ontwikkelingsfase (de z.g. C/D-fase) aan de deelnemende landen worden voorgelegd. Oorspronkelijk was voorzien dat de B-fase eind 1980 zou kunnen worden afgesloten. De definitie van het complexe programma vergt echter meer tijd zodat een beslissing over de eventuele entamering van de C/D-fase naar verwachting pas medio 1981 genomen zal kunnen worden.

c. Het belang voor Nederland

Zoals reeds in punt a is opgemerkt is de vraag naar communicatiesatellieten groeiende. Indien de markt in de Oostbloklanden, de VS en Japan buiten beschouwing wordt gelaten, is de totale marktverwachting voor de periode 1980–1995 zo'n 100 à 150 grote en kleinere communicatiesatellieten, waarbij het aandeel van grote satellieten verhoudingsgewijs zal toenemen. Aangezien L-Sat kan worden beschouwd als een demonstratie-exemplaar van een volgende generatie satellieten, moet met het project de basis gelegd worden voor de verovering van een aandeel in de hierboven genoemde markt. Het verwerven van dit aandeel zal echter niet vanzelf gaan; Amerikaanse producenten behoren tot de grootste concurrenten, terwijl eveneens competitie te verwachten is van de in ontwikkeling zijnde Frans/Duitse televisiesatelliet.

In de ontwikkeling en productie van de huidige generatie van Europese communicatiesatellieten neemt Nederland slechts voor zo'n twee procent deel; het industriële werk heeft echter toch reeds betrekking op een tiental satellieten.

Om aan de belangstelling van Nederland – voor L-Sat – uitdrukking te geven en om een goede uitgangspositie te scheppen voor een adequaat industrieel aandeel (dat wil zeggen om te voorkomen dat een mogelijk groot Nederlands industrieel aandeel eventueel af zou ketsen op te geringe Nederlandse bijdrage aan de interne ESA-kosten), is in de subfase B1 voor 25% bijgedragen aan de interne ESA-kosten. Het uiteindelijke aandeel in de B-fase zal naar verwachting zo'n 10 à 15% bedragen.

In de demonstratiefase van het programma speelt het aandeel van de gebruikers van huidige en toekomstige communicatiesatellieten een belangrijke rol. Zo heeft de PTT belangstelling voor het uitvoeren van proeven met diverse typen verbindingen, terwijl Philips de mogelijkheid onderzoekt, L-Sat voor demonstraties op het gebied van, onder andere, vergadertelevisie te benutten.

De «European Broadcasting Union» (EBU), waarvan de NOS deel uitmaakt, heeft belangstelling voor het uitvoeren van een demonstratieprogramma op het terrein van de directe televisie-omroep.

d. De kosten van Nederlandse deelneming

De bijdrage aan de subfase B1 bedroeg f0,45 mln. op basis van een industrieel aandeel van bijna 10%. De definitieve bijdrage in de subfase B2 kan pas na afloop daarvan worden vastgesteld, aangezien het industriële

aandeel op competitiebasis wordt verkregen. Naar verwachting zal deze bijdrage uiteindelijk ca. f 8 mln. kunnen belopen, indien men rekent met een industriële deelneming van zo'n 15% en indien rekening gehouden wordt met de voorziene verlenging van deze fase met een aantal maanden. De kosten van een eventuele deelneming in de ontwikkelingsfase kunnen pas na de afsluiting van de B-fase bepaald worden.

Het Nederlandse aandeel zal worden vastgesteld met inachtneming van de financiële mogelijkheden, het belang van het industriële aandeel en de algehele programmaperspectieven.

e. Toelichting op de verklaringen

De verklaring van 26 juli 1979

Aanhef

België, Canada – waarmee ESA een samenwerkingsovereenkomst heeft – en Spanje hebben de verklaring naderhand onderschreven.

De aanvullende verklaring van 6 december 1979

Aanhef

Canada heeft de verklaring naderhand onderschreven, terwijl Oostenrijk – geassocieerd ESA-lid – eveneens aan het programma denkt deel te nemen.

7. Het voortgezet ontwikkelingsprogramma voor de draagraket Ariane

Op dit programma heeft betrekking de desbetreffende ter goedkeuring voorliggende verklaring van 26 juni 1980 en de verklaring inzake Fase 3 van dit programma, van 17 oktober 1980.

a. Inleiding

In 1973 werd zoals bekend door een aantal Europese landen, waaronder Nederland, besloten het «Ariane» draagraketprogramma uit te voeren²⁷. De Nederlandse bijdrage is 2%. Het programma, dat naar verwachting in 1981 kan worden voltooid, voorziet in de ontwikkeling van een draagraket welke een nuttige lading (bij voorbeeld een communicatiesatelliet) met een massa van ruim 1700 kg in een geostationaire overgangsbaan kan brengen. Op de Ariane draagraket zijn reeds vaste orders en opties geplaatst, uit landen binnen en buiten Europa, voor meer dan 20 exemplaren.

De ontwikkelingstrend voor de komende 20 jaar wijst duidelijk op steeds groter en zwaarder wordende satellieten ten einde aan de toenemende vraag naar vooral communicatiecapaciteit te kunnen voldoen. Eind 1978 is daarom door ESA een voorstel voor de voortgezette ontwikkeling ingediend om het draagvermogen van de Ariane te vergroten en de prijs per kg nuttige lading te verlagen. Dit programma staat bekend onder de naam Ariane Follow-on Development (FOD)-programma. Na een voorbereidende projectfase in 1979/1980, ondernomen door Frankrijk, Duitsland en Italië, is het eigenlijke programma voor de verdere ontwikkeling in juni 1980 ter hand genomen. België, Denemarken, Duitsland, Frankrijk, Italië, Nederland (sinds oktober 1980), Spanje, het Verenigd Koninkrijk, Zweden en Zwitserland nemen eraan deel. In de memorie van toelichting bij de begroting van Economische Zaken voor 1981 werd een mogelijke deelneming van Nederland aan het Ariane-FOD-programma reeds genoemd²⁸.

b. Korte programma-omschrijving

Het programma tot de verdere ontwikkeling van de Arianeraket omvat de volgende activiteiten:

– Ontwikkeling van afwerpbaar vast brandstof aanjaagraketen met een stuwkracht van zo'n 70 ton elk, welke paarsgewijs aan de eerste trap kunnen worden bevestigd.

²⁷ Trb. 1974, 192 en de in noot 4 genoemde Kamerstukken.

²⁸ Kamerstuk 16 400, hoofdstuk XIII nr. 2, punt 4.3, blz. 54.

- Verhoging van de stuwkracht van de motoren van de drie rakettrappen, vergroting van de brandstofcapaciteit van de 3de trap door middel van tankverlenging en het aanbrengen van diverse verbeteringen in de gehele raket.
- (Volume) vergroting van de beschermkap en het dubbellancerings-systeem ten einde de in punt a genoemde grotere satellieten te kunnen lanceren.
- Vóórontwikkeling en beproeving van een bergingssysteem (door middel van parachutes) van de 1ste trap, ten einde deze (voor een deel) opnieuw te kunnen gebruiken.
- Definitiestudie en later de constructie van een tweede Ariane-lanceerplatform op de ruimtevaartbasis te Kourou (Frans Guiana) alsmede uitbreiding en aanpassing van de overige grondinstallaties.

Bovengenoemde ontwikkelingen moeten resulteren in het beschikbaar komen van de Ariane versies 2 en 3.

- De Ariane-2 zal dankzij de hierboven genoemde modificaties een draagvermogen van ongeveer 2000 kg hebben, dus een toename met bijna 20% ten opzichte van de oorspronkelijke versie. Naar verwachting zal de prijs per kg nuttige lading daarmee met ongeveer 10% kunnen dalen.
- De Ariane-3 zal tevens worden uitgerust met een tweetal aanjaagraketten, waarmee het draagvermogen met ruim 40% toeneemt tot meer dan 2400 kg. De prijs per kg nuttige lading daalt dan waarschijnlijk zo'n 20%.

Tevens zullen de mogelijkheden toenemen om 2 kleinere satellieten tegelijk te lanceren tegen een relatief zeer lage prijs per satelliet. In principe is hergebruik van een deel van de 1ste trap aantrekkelijk, aangezien deze ongeveer 40% van de totale raketwaarde uitmaakt. Beproeving van het bergingssysteem, tijdens een actuele lancering, is voorzien voor 1982; daarmee moet blijken of een dergelijk systeem inderdaad technisch uitvoerbaar en economisch verantwoord is. (De thans voorliggende verklaring inzake Fase 3, heeft slechts betrekking op het eerste deel van die Fase. De werkzaamheden van het eerste deel van deze fase omvatten de ontwikkeling en de beproeving – tijdens een actuele lancering – van het bergingssysteem.)

Een tweede lanceerplatform is nodig om de lanceerfrequentie te kunnen opvoeren en mogelijke stagnatie te voorkomen.

Ten slotte worden studies verricht over een nog krachtiger en relatief weer goedkopere versie, de Ariane-4. Deze raket zou in 1985 beschikbaar moeten komen, ten einde onder meer de nieuwe generatie satellieten van INTELSAT²⁹ te kunnen lanceren. Een beslissing over de ontwikkeling van de Ariane-4 zal naar verwachting in de loop van 1981 genomen worden.

c. Het belang voor Nederland

In het Ariane ontwikkelingsprogramma heeft Fokker een aantal raketconstructiedelen ontworpen en gefabriceerd, namelijk de tussenstukken tussen de 1ste en 2de trap en tussen de 2de en 3de trap, alsmede de motorophangconstructie van de 3de trap. Tevens levert het bedrijf deze delen, ter waarde van zo'n f 1,5 mln. per raket in de reeds begonnen serieproductie. Enkele andere bedrijven hebben eveneens een, overigens relatief gering, aandeel in de produktie. Het NLR heeft in de ontwikkelingsfase een aantal windtunnelmetingen verricht aan raketschaalmodellen.

In de verdere ontwikkeling zal Fokker een separatiescherm, dat in het tussenstuk tussen de 2de en 3de trap bevestigd wordt, ontwerpen en fabriceren. Het bergingssysteem voor de 1ste trap wordt geplaatst in het tussenstuk tussen de 1ste en 2de trap; het systeem zal daarom grotendeels onder verantwoordelijkheid van Fokker worden ontworpen en gebouwd.

Zoals reeds in punt a gezegd, zijn op de Arianeraket reeds meer dan 20 vaste orders en opties geplaatst, zodat – naar ruimtevaart-maatstaven

²⁹ International Telecommunication Satellite Organisation.

gemeten – van serieproductie sprake is (zo'n vijf stuks per jaar). De vooruitzichten op meer orders zijn gunstig, mits de raketontwikkeling gelijke tred houdt met de eisen, welke door de te lanceren satellieten worden opgelegd. Het is van veel belang dat de door Nederland in de ontwikkeling geïnvesteerde gelden afdoende worden beschermd in de productie en operationele fase.

In dit verband dient te worden vermeld dat in 1980 een internationaal industrieel consortium (Arianespace) is gevormd dat de commerciële productieverkoop en lancering van de Ariane ter hand zal gaan nemen. Het Nederlandse bedrijfsleven (Fokker en de ABN) neemt voor ca. 2,2% in Arianespace deel. Tevens is in 1980 door een aantal in de Ariane-ontwikkeling deelnemende landen een nieuwe internationale overeenkomst gesloten waarin afspraken omtrent de Arianeproductie- en gebruiksfase zijn vastgelegd. De Nederlandse Regering overweegt, gezien de hierboven geschetste belangen, te zijner tijd tot deze overeenkomst toe te treden en deze (met het oog daarop) ter parlementaire goedkeuring voor te leggen.

d. De kosten van Nederlandse deelneming

Het Nederlandse aandeel in de financiering van de Ariane-2 en -3 ontwikkeling zal naar verwachting ongeveer f 7,6 mln. (in lopende gulden) bedragen over de periode 1980 t/m 1983. Een groot deel (zeker 85%) van deze bijdrage vloeit terug naar de betrokken bedrijven in Nederland. Omtrent de kosten van eventuele Nederlandse deelneming in de Ariane-4 ontwikkeling valt nog niets met zekerheid te zeggen.

e. Toelichting op de verklaring van 26 juni 1980

Aanhef, punt IVb en punt VI

Overeenkomstig de mogelijkheden welke de verklaring biedt, hebben Denemarken, Nederland, het Verenigd Koninkrijk en Zweden de verklaring pas later onderschreven.

Punt I en Bijlage A, punt II 2

Het programma is om technisch-organisatorische redenen en vanwege de uiteenlopende belangstelling van de deelnemende landen verdeeld in fasen. Nederland neemt niet deel aan de in Bijlage A, punt II onder 2 sub b en d genoemde fasen 2 en 4.

Punt IV

Indien een nieuwe fase van het programma wordt ondernomen, dient dit op basis van een aanvullende verklaring te geschieden.

III. JURIDISCHE ASPECTEN

Juridisch is de gang van zaken met betrekking tot het entameren van niet-verplichte programma's als de onderhavige, en de deelneming van de lid-staten daaraan, als volgt.

Volgens artikel V, eerste lid, van het ESA-verdrag nemen alle lid-staten deel aan de niet-verplichte werkzaamheden, met uitzondering van die lid-staten die uitdrukkelijk verklaren niet in deelneming geïnteresseerd te zijn. De totstandkoming van niet-verplichte programma's is geregeld in artikel I van bijlage III bij het verdrag.

Een voorstel tot entamering van een niet-verplicht programma wordt, krachtens het eerste lid van dit artikel, door de Voorzitter van de Raad aan de lid-staten meegedeeld om te bestuderen.

Overeenkomstig het tweede lid behoort het tot de taken van de Raad (artikel XI, vijfde lid, onder c, punt (i), van het verdrag) om vervolgens, met meerderheid van alle lid-staten, de uitvoering van een niet-verplicht

programma in het kader van het Agenschap te aanvaarden.³⁰ Wanneer dat gebeurd is dient elke lid-staat die niet van plan is deel te nemen aan het programma binnen drie maanden uitdrukkelijk te verklaren niet in deelname geïnteresseerd te zijn. De wel deelnemende Staten stellen een verklaring op waarin hun verbintenissen worden vastgelegd met betrekking tot het programma.

Indien een deelnemende Staat de bepalingen van de verklaring niet binnen de daarin vastgestelde termijn kan aanvaarden, houdt deze op deelnemende Staat te zijn (Bijlage III, artikel I, vierde lid).

Bij het vaststellen van de Nederlandse deelneming aan de programma's die tot stand kwamen voordat het ESA-verdrag hier te lande parlementaire goedkeuring had verworven, was nog niet onderkend dat het hierbij in feite ging om het aangaan van overeenkomsten in de zin van de Grondwet. De bepalingen van de desbetreffende verklaringen zijn dan ook zonder meer door ons land aanvaard. Aldus is geschied met betrekking tot:

- de Verklaring inzake het gebruik van het ruimtelaboratorium, van 12 december 1977;
- de Verklaring inzake de uitbreiding van het programma voor maritieme Satellieten, van 1 maart 1978, en
- de Verklaring inzake het programma voor geavanceerde systemen en technologie, van 7 april 1978.

Eerst later is onderkend dat ons land door bepalingen van een Verklaring inzake een niet-verplicht programma te aanvaarden (en in feite al door na te laten zich uitdrukkelijk niet-geïnteresseerd te verklaren) volkenrechtelijke verplichtingen tegenover de andere deelnemende landen op zich neemt en dat de verklaringen dus beschouwd moeten worden als overeenkomsten in de zin van de Grondwet, en wel als uitvoeringsovereenkomsten van het ESA-verdrag. Er kan echter niet gesteld worden dat voor genoemde drie verklaringen als uitvoeringsovereenkomst van het ESA-verdrag ingevolge artikel 62, eerste lid, onder b, van de Grondwet geen parlementaire goedkeuring gevraagd had moeten worden. De reden daarvoor is dat, omdat deze verklaringen dateren van vóór de parlementaire goedkeuring van het ESA-verdrag, niet is voldaan aan het in artikel 62, eerste lid, onder b, van de Grondwet vastgelegde vereiste, dat, wil er sprake zijn van een geen parlementaire goedkeuring behoevende uitvoeringsovereenkomst, het moet gaan om de uitvoering van een *goedgekeurde* overeenkomst. Gegeven het feit dat parlementaire goedkeuring voor deze verklaringen aldus vereist blijft, aangezien ook de andere uitzonderingen van artikel 62, eerste lid, van de Grondwet niet van toepassing zijn, rest ons geen andere mogelijkheid dan de verklaringen alsnog aan parlementaire goedkeuring achteraf te onderwerpen, op basis van het tweede lid van artikel 62 van de Grondwet, waarbij wij er ons wel van bewust zijn dat die bepaling in feite niet voor dit soort gevallen is geschreven. Echter, zoals gezegd, er rest ons geen andere mogelijkheid.

Evenzo vragen wij goedkeuring achteraf voor de volgende verklaringen, waarvan de bepalingen eveneens zonder meer voor ons land zijn aanvaard, omdat ook bij het vastleggen van de Nederlandse deelneming aan de desbetreffende programma's onvoldoende duidelijkheid bestond omtrent de vraag of de desbetreffende verklaringen als overeenkomsten beschouwd moeten worden:

- de aanvullende Verklaring inzake het «programma voor het gebruik van het ruimtelaboratorium», van 25/26 juli 1979, de Verklaring betreffende het financiële plafond van het project inzake de eerste nuttige lading voor het ruimtelaboratorium, van 22/23 oktober 1980, en de in wezen eveneens een verklaring zijnde resolutie inzake de vlucht van de ruimteslee, van 16 december 1980.
- de vier verklaringen die verder betrekking hebben op de uitbreiding en voltooiing van het programma voor maritieme satellieten, te weten: de Verklaring inzake de aankoop van onderdelen en materialen met lange leveringstijden ten behoeve van een verdere uitbreiding van het MARECS-programma, van 24 oktober 1978, en de desbetreffende aanvullende verklaring, van 2 februari 1979, alsmede de Verklaring inzake de voltooiing van het MARECS-programma, van 26 juli 1979;

³⁰ Bij wijze van voorbeeld is de (Engelse) tekst van een desbetreffend Raadsbesluit ter griffie van beide Kamers gedeponeerd.

- de Verklaring met betrekking tot fase 3bis van het programma voor communicatiesatellieten, van 3/4 april 1979;
- de Verklaring inzake het programma voor een groot universeel platform ten behoeve van communicatiesatellieten, van 26 juli 1979, en de desbetreffende aanvullende verklaring, van 6 december 1979.

Hoewel ten tijde van het tot stand komen van deze verklaringen inmiddels hier te lande het ESA-verdrag parlementair was goedgekeurd, menen wij, om hierna te bespreken redenen, ook met betrekking tot deze verklaringen nog geen beroep te kunnen doen op de uitzonderingsbepaling van artikel 62, eerste lid, onder b, van de Grondwet.

Voorts is ook bij het vastleggen van de Nederlandse deelneming aan programma's ten aanzien waarvan onderkend was dat de desbetreffende verklaringen beschouwd moesten worden als overeenkomsten in de zin van de Grondwet, ondanks het feit dat inmiddels het ESA-verdrag hier te lande was goedgekeurd voor ons land een voorbehoud van parlementaire goedkeuring gemaakt, omdat wij ons vooral nog niet gerechtigd achtten met betrekking tot de verklaringen gebruik te maken van de bepaling vervat in artikel 62, eerste lid, onder b, van de Grondwet dat geen parlementaire goedkeuring is vereist voor uitvoeringsovereenkomsten van goedgekeurde overeenkomsten. Hierbij hebben twee overwegingen een rol gespeeld.

Ten eerste was tijdens de totstandkoming van de meeste verklaringen het ESA-verdrag nog niet in werking getreden, maar werd dat slechts op de facto basis toegepast. Er zou dus betoogd kunnen worden dat er op dat moment, formeel gesproken, nog geen (in werking zijnde) overeenkomst was, waarvan de verklaringen uitvoeringsovereenkomsten zijn.

Belangrijker echter achten wij de overweging, die betrekking heeft op de criteria die in de praktijk worden gehanteerd voor de toepassing van artikel 62, eerste lid, onder b, van de Grondwet. Wij hebben gemeend ons daarbij op het volgende standpunt te moeten stellen.

Zoals bekend – en zoals recent nog eens uiteengezet is in de nota naar aanleiding van het eindverslag aan de Tweede Kamer betreffende het voorstel tot verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de buitenlandse betrekkingen (kamerstuk 15049 (R 1100), nr. 10, blz. 5) – worden in de praktijk twee criteria gehanteerd om uit te maken of een overeenkomst beschouwd moet worden als een uitvoeringsovereenkomst in de zin van artikel 62, eerste lid, onder b, van de Grondwet, dat wil zeggen dat zij geen parlementaire goedkeuring behoeft.

Het eerste criterium is, of er in de «moederovereenkomst» een duidelijke basis is gelegen, die een zekere juridische gehoudenheid meebrengt tot het totstandbrengen van de uitvoeringsovereenkomst. Dat is bij de verklaringen met betrekking tot de niet-verplichte ESA-programma's zonder meer het geval. Artikel V, eerste lid, van het ESA-verdrag brengt immers duidelijk tot uiting dat alle lid-staten in beginsel geacht worden mee te doen aan de niet-verplichte werkzaamheden.

Het tweede criterium is, of in de goedgekeurde «moederovereenkomst» voldoende duidelijk is aangegeven wat er nog bij wijze van uitvoering nader geregeld moet worden.

Artikel V, eerste lid, onder b (i) en (ii) van het ESA-verdrag geeft zo duidelijk mogelijk aan wat niet-verplichte programma's kunnen omvatten. Er wordt echter tot dusver te kort gedaan aan de reden die ten grondslag ligt aan dit tweede criterium. De reden voor het aanleggen van dit criterium is namelijk dat de Staten-Generaal bij de goedkeuring van de «moederovereenkomst» voldoende nauwkeurig moeten weten wat te zijner tijd onder de noemer van uitvoering kan worden geëntameerd. Slechts dan immers kunnen de parlementsleden een verantwoorde beslissing nemen of het al dan niet nodig is een voorbehoud te maken ten aanzien van de goedkeuring van uitvoeringsovereenkomsten, in de mogelijkheid van welk voorbehoud artikel 62, eerste lid, onder b, van de Grondwet voorziet.

Nu ten tijde van de goedkeuring van het ESA-verdrag de grondwettelijke gevolgen van de regeling met betrekking tot de niet-verplichte programma's nog niet onderkend waren, zal het ook de Staten-Generaal destijds niet

duidelijk geweest zijn, dat de verklaringen betreffende niet-verplichte werkzaamheden uitvoeringsovereenkomsten van het ESA-verdrag vormen.

Aldus heeft het parlement niet weloverwogen kunnen besluiten of het al dan niet nodig werd geacht een voorbehoud te maken ten aanzien van de goedkeuring van de verklaring. Daarom hebben wij ook na de goedkeuring van het ESA-verdrag en ook nadat het verdrag in werking was getreden, voorsnog een voorbehoud van parlementaire goedkeuring gemaakt bij nieuw tot stand komende Verklaringen inzake niet-verplichte werkzaamheden. En zo is dat gebeurd bij:

- de Verklaring inzake de financiering van de lancering van de Ariane ten behoeve van fase 3bis van het programma voor communicatiesatellieten van 13 december 1978,
- de Verklaring inzake het voorbereidend programma voor een Europees Satellietstelsel voor teledetectie, van 13 maart 1979,
- de aanvullende Verklaring met betrekking tot het Mare CS-programma van 8 januari 1980, en bij
- de Verklaring betreffende het voortgezet ontwikkelingsprogramma voor de draagraket Ariane, van 26 juni 1980, en de Verklaring inzake fase 3 van dat programma, van 17 oktober 1980.

Ook voor deze verklaringen wordt thans hierbij de goedkeuring gevraagd.

Met het bovenstaande zal de Staten-Generaal nu volstrekt duidelijk zijn geworden dat de Verklaringen inzake niet-verplichte werkzaamheden uitvoeringsovereenkomsten van het ESA-verdrag vormen. Indien bij de onderhavige goedkeuringsprocedure niet door het parlement alsnog een voorbehoud gemaakt wordt ten aanzien van de goedkeuring van deze uitvoeringsovereenkomsten, zullen zij derhalve in de toekomst niet langer behoeven aangegaan te worden onder voorbehoud van parlementaire goedkeuring. Nieuwe verklaringen zullen uiteraard wel aan de Staten-Generaal worden medegedeeld. Tevens zal aan de nieuwe programma's in het voorbereidende stadium de nodige aandacht worden geschonken in de memorie van toelichting op de begroting van de betrokken ministeries.

Met betrekking tot de tekst van de verklaringen rest ten slotte nog op te merken dat enkele verklaringen in nadere beslissingen of aanpassing aan gewijzigde omstandigheden voorzien. Waar de verklaringen zelf reeds zijn aan te merken als uitvoering van het ESA-verdrag, geldt zulks a fortiori voor datgene wat plaatsvindt in het kader van de uitvoering van de in de verklaringen geregelde programma's. Deze nadere beslissingen en aanpassingen zullen derhalve geen parlementaire goedkeuring behoeven.

Ten slotte wordt hierbij tevens de goedkeuring gevraagd voor de resolutie van 12 maart 1980 inzake de voortzetting van de ontwikkeling van het ruimtelaboratorium, nu de kosten daarvan de oorspronkelijke raming meer dan 20 % overschrijden. De ontwikkeling van het ruimtelaboratorium is geen niet-verplichte werkzaamheid in de zin van artikel V, eerste lid, onder (b) van het ESA-verdrag, maar berust op de hierboven in hoofdstuk II, punt 1, onder A (a) genoemde overeenkomst van 15 februari 1973 (Trb. 1974, 104). De resolutie moet dan ook gezien worden als een aanvullende overeenkomst op de overeenkomst van 1973, die nodig was om, als voorzien in artikel 6, tweede lid, onder b, van de overeenkomst van 1973, tussen de deelnemende landen die het programma wensten voort te zetten ondanks de overschrijding van de kostenlimiet, de regelingen voor de voortzetting vast te stellen. Helaas is ook met betrekking tot deze resolutie niet direct voorzien dat het daarbij in feite ging om een parlementaire goedkeuring behoevende overeenkomst. Vandaar dat ook hiervoor de goedkeuring achteraf gevraagd moet worden.

De Minister van Onderwijs en Wetenschappen,
J. A. van Kemenade

De Minister van Economische Zaken,
J. C. Terlouw

De Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken,
H. van den Broek

BIJLAGE

Nederlandse bijdragen aan de onderhavige programma's (in miljoenen lopende gulden)

Ad	Programma	Jaar									Totaal
		'77	'78	'79	'80	'81	'82	'83	'84	'85	
II.1.A.	Het gebruik van het ruimtelaboratorium ¹	0,19	0,35	0,46	0,52	0,6	0,6	0,4	0,1	—	3,22
II.1.B.	De voltooiing van de ontwikkeling van het ruimte-laboratorium ¹	—	—	—	1,5	3,7	3,9	1,8	0,3	—	11,2
II.2	De uitbreiding en voltooiing van het programma voor maritieme satellieten ²	—	—	0,50	1,10	1,7	0,1	—	—	—	3,4
II.3	Het programma voor geavanceerde systemen en technologie ²	—	0,38	0,71	0,81	0,8	0,5	—	—	—	3,2
II.4	Het voorbereidend programma voor een Europees satelliet-systeem voor teledetectie ³	—	—	0,70	1,10	0,5	—	—	—	—	2,3
II.5	Fase 3bis van het programma voor communicatie-satellieten ²	—	—	—	0,80	1,7	2,8	2,2	1,8	2,4	11,7
II.6	Het programma voor een groot universeel platform ten behoeve van telecommunicatie-satellieten ²	—	—	0,26	6,00	1,7	—	—	—	—	7,96
II.7	Het voortgezette ontwikkelings-programma voor de draagraket Ariane ²	—	—	—	—	—	6,1	1,5	—	—	7,6

¹ Ten laste van Onderwijs en Wetenschappen.

² Ten laste van Economische Zaken.

³ In gelijke delen ten laste van Onderwijs en Wetenschappen, Economische Zaken en Verkeer en Waterstaat.